

י"ח ברנר: ...הדרמה של החתולים, המקושרים בשק אפל ומלוכלך היא בעינה - בכל הודה והדרה... איזה יופי יש בגל של אגוזים ריקים? ... דומים הם לזבובים מטפסים על חלקת זכוכית ישרה ולחה...

האש השחורה ועץ הבסנון

יכול להתרחש לגיבורי הפארסה הממוסדת של "רוח ברנר" אישית, זכיתי לראות אירוע דומה לזה, בקמפוס האוניברסיטה העברית בירושלים, לאחר הצגת חברים מספרים על ישו של עמוס קינן.

י"ח ברנר היה נביא זועם על התפוררות ערכים, אבדן והתרפסות. הוא ניצב בשערים והתריע, תיאר מיסגרות מתרופפות של חברה: "...הדרגמה של החתולים המקושרים בשק אפל ומלוכלך הוא בעינה. בכל הודה והדרה הנפשית המשקחת ערומות..." ברנר מעודד לא חיפש לעצמו מקום של כבוד בגלריה של ההיסטוריה, חיפשו שהוא משא-אלב מרבית היוצרים כיום. לכן הוא אמר: "נצח! נצח קר! הנה מששט לקראתך לשוני החמה!"

רוחו של ברנר לא נמסרה לידיהם של חוקרי-סיפורת. ברנר עצמו הגדירה בהגדרות נגד תלישות אסתטית מפונקת ו-דקאדנטית, נגד הגו ומילים הפורחות באוויר, תוך בוז לדמויות שטוחות ונטולות-שורשים. ברנר יצא במפורש נגד "אמנות לשם אמנות", ואמר עליה: "...הביטויים היפים ו-קישוריהם המישפטים הנאים הם רק דבר שלא לצורך, הוא רק גל של אגוזים ריקים - ואיזה יופי של בגל של אגוזים ריקים? וכמו כך אין אפשר שהתוכן החשוב ומלא-האינים לא יחגור שארית-אינו למצוא את הצורה הכי מתאימה לו? ואם זה לא אצור כוח להתבטא כל צרכו, לעשות את עצמו מדון וברור לאלה שנמוגלים להשיגו, סימן רע הוא לו, שתוכו נחיר, במחלקת הריקנות קננה כו...". ברנר אינו הושך שבטו מג'אנר זה של סופרים נמוכים ומעודנים, הכותבים, "אמנות לשם אמנות".

א. קרב מסביב לסיר-הבשר

מדי שנה מתנהל מעגל-פרסים-סיפורתיים, המוענק שנה אחת על-ידי סופרים אלה לסופרים אחרים. שנה אחרי-כך מעניקים סופרים אחרים את הפרסים לסופרים אלה. מרבית פרסי-הסיפורת בארץ משוללי ערך כספי כלשהו. הם ממלאים פונקציה של הכרת המיסד הסיפורתי בסופר זה או אחר. תיאורטית, הרי הפרס אחד בארץ אינו מוענק אך ורק על סמך צירוף אותיות למילים ומילים למישפטים. כוונתי לפרס-ברנר, המתיימר להיות מוענק לסופר בשל ה"רוח-הברנרית" ביצירתו.

מטבעו נועד פרס-ברנר להתייחס ליצירות שבהן מצויים אלמנטים חברתיים עזים, המשקפים תסיסה רעיונית ואי-שקט פוליטי, בשאלות העקרוניות לגבי מהות חיינו. פרס זה נועד להיות מוענק לסופר בשל יצירתו המעורבת בחיינו.

הרוחו של ברנר היתה נטולת-פשוט. הוא קיטר על החברה הסיכבת אותו - החברה שאנחנו יורשיה - בלשון-רבים וקבע: "...אנחנו איננו רעים, אנחנו - דומם. אנחנו גם איננו מוכשרים להיות לרעים, מוכשרים אנו לדעות שונות, להמצאת אמנות ל-"מילים חדשות", אבל איננו מוכשרים להיות באופן הפשוט של המילה. איננו בני-יארם כלל. הנה רוק הפה..."

אחד הסיפורים המעיד על סיגנונה של ה"רוח-הברנרית" של ברנר עצמו - רוח שלא דבקה כלל ביושני רוחו - זה סיפור מילחמתו במורשת, התניף ברנר כתב: "...מן ההיפנוז של עשירים וארבעת ספרי הכיכליה נשתחררתי זה כבר..." כתוצאה מאימרה זו של "יח ברנר פירסם אחד-העם את מאמרו תורה מציון, שם הציג את ברנר כ"בן הפונה עורף לאמו...". בעיקבות מאמרו של אחד-העם התפשטה מילחמה גלויה בכל ה"עיתונות היהודית של טרם מילחמת-העולם הראשונה נגד ברנר. הוועד האודיטאי של חובבי-ציון שלל את תמיכתו הכספית מן הפועל-הצעיר. בהערה שיחדש את תמיכתו רק בתנאי שהפועל-הצעיר יסלק את ברנר מתוך המערכה שלו.

אמנות לשם אמנות

ג. השתלת שורשים וזהות

מן הראוי לבחון את סיפורו של דן צלקה, חתן פרס-ברנר, בקני-מידה של ה"רוח-הברנרית" של ברנר, ולא של מויזיפי ברנר. צלקה, יליד פולין, שממנה עלה בסוף שנות ה-50, פירסם בזמנו ספר בשם דוקטור ברקל ובנו מיכאל, שם הוא מתאר את התפוררותו של יהדות פולין, תוך כמיהה מעייני פת לקלטיזציה אירופי. יצירתו של צלקה סובלת מחילופי אקלים-גו'לותי. הוא טרם הצליח לפתור את בעיית השתייכותו התרבותית, בכתיבתו. מאז פירסום סיפורו הראשון.

על כן תיאוריה-הגוף בסיפוריו משולים לתיאורים ה"מועתיקים כמעט מתוך בישיון ובערבה להגריך סינקוביקי. כבר בעמוד הראשון של עץ הבסנון הוא מתאר את ים המלח במילים: "...הים הזה, רבותי, שמעליו הגזת להקות של אוויו-בר התורים אחר לגונה הכיזיה בין קני-השוף מחכה לבואכם"(9)... תיאור שאינו תואם לז'אנר ה"ארצישראלי ואביורייהו של ברנר. נופיו הישראליים של צלקה הגם שטוחים, רדודים וחסרי עומק ותחושה. השטיות היא מאפיין חשוב לומדי ביצירתו. גם הדמויות הנעות בסיפוריו, מורכבות מריקמת-מילים ללא כוונה, כמו: "...ויאל היה בן חמש-עשרה, עורר התכסה פצעים, פניו התארכו והתקערו, שפתיו נעשו קישית ומבטו קנאי"(10)... צלקה, העומד לצרף לחזהו המנומנטלי את המדליה-הברנרית, אינו מסוגל לתאר לקוראו כיצד הדמית המרכזית בסיפורו שפתיה נעשית קשות ומבטו "קנאי".

במקום אחר שם מביע ברנר את סלידתו מסיפורת-לשם-סיפורת. הוא כותב: "...סופרים עמוקים ברוחם, שבהתאמתם לדבר את דבריהם ויהי-מה ובמצבם ה"יוצרי דומים הם לזבובים מטפסים על חלקת זכוכית ישרה ולחה... סופרים כאלה תמיד היו לנו וסופרים כאלה יש לנו גם היום..."

על-מנת לבחון את אתה, "רוח-הברנרית" בפעולתה, את אותו נונקונפורמיות ברנר, את הלך-מחשבתו העצמאי והביקורתית של הסופר, מן הראוי להביא תיאור של הרצאה שנשא ברנר, כפי שהביאה ש"י עגנון: "...וכדרכו תיאר דברים שיצא מתוך לבו. ולפי נשייה לפי מר, דיבר דברים מרים וקשים, שלא שמעה כל אוזן עד לאותה ההרצאה, כל שכן כפרסמה. ובקירוב כך אמר, כל מעשיו וכל הווייתו מיום שהלכנו בגולה ונתרחקנו מעבודת-האדמה אפס ותרונו הם. אף של היבב-ציון ואף של הציונים, ולא עוד אלא שמנוחכים הם. ואף להרצל לא נשא פנים. נודעו כל הצבור והתחילו צועקים, חוזר מדבריו, רר, הורידוהו, פתגמו את גרונו, יירד ואל ידבר, שמשוהו, אל תתנו לו לדבר. איני לנו שהגענו לדיי כך בארץ-ישראל אפס דברי-בלע שבאלה. ברנר עמד עלוב ומדיכא מוויאש. פניו היו לזהמים במין אש שחורה, ודומה היה שאם היו באים ומחתיכים את כשרו היה שותק. אבל לא ירד מן הכמה. שמה שאם היה רוצה היה יכול לירד..." קשה לומר שתיאור אירוע כזה

מאז השתלטות עסקני סיפורת-הפלמ"ח על הסיפורת העברית, בסוף שנות ה-40, הם הצליחו לעקר מתוך ערכי הסיפורת הקולקטיבית שלהם את "רוח-הברנר". סופי רי דו-המדינה ירשו עקרות זו, תוך פירוש דגלם האידיאלי, כהתכנסות בתוך שבי לול הפרט, והתעלמות מכוונת מהנעשה בחברה הסיכבת אותם. התוצאה: יצירות עמוסות באלמנטים של אגואיזם סיפורתי. כך נוצרה אוירה תרבותית המתעלמת ב"מוחלטות מהנעשה בסביבה הלא-סיפורתית. הסיפורת-העברית אינה עוסקת עוד, כפי שעסק ברנר, בהגדרות על תפקידיה של הסיפורת. הסופרים מיקדו את חיייהם בליטופים עצמיים של נרקיסים קולקטיבי, ותככים של "שמור לי ואשמור לך", הפרסיליו-אפריס-לך. מצב שחלקו רב ב"פשיטי-הרגל הכללית של התרבות הישראליה. הקרב-האחרון של סיפורתנו מתנהל מסביב לסיר-הבשר, שהמדינה מעניקה לסופריה.

מייצג נאמן לתהליך גיוון זה יהיה בשבועות הקרובים, בטקס הענקת פרס ברנר לסופר דן צלקה עבור סיפורו עץ הבסנון, שראה אור טרם מילחמת יום הכיפורים, ונבחר כפשרת-ביניים, במהלך קרבות סיר-הבשר, תוך התעלמות מבעיותיה של החברה והתרבות הישראליים בשלוש השנים האחרונות, ויריקה בוטה בבעיות ה"רוח-הברנרית" בסיפורת-העברית.

ב. ירושלים - איטליו קדוש

י"ח ברנר היה "מורד סיפורתי" במשמעות העמוקה ביותר של ביטוי זה. מעודו לא היה חולם או מתאר של חלומות ורודים, וגם לא מתוו של נרקוזה לאומית. הוא חשש מרגע הגיעו ארצה, לדמות החברה בארץ-ישראל. כבר ברשימת המאה תיאר את הישוב במילים אלה: "...בכל, ארץ הצבוי און לנו ולא יהיה לנו אלא גויול, גישו התלוי כנס והמתפרנס ממיסים, גישו לאי גידול כממתי מכל גישו בינותי, אבל הרבה יותר מכוונת באיכותו, הרבה יותר מלא תיפלות-מירשה, בטלה, פשי-מתייר ודיכודן-אנושי (בפעם המאה)... ירושלים - הנותיקודש זו שהכל מוצג בה לראות... איטליו-קודש זה שהקפדתו נמכרת בו באיטליה (מבאן ומבאן)...".

כתביו של י"ח ברנר בולטים באומק-רוחו, בנסיונות לחשוף ולהוקיע כל נגע, רווחו הסיפורתית תוקפנית. רוח של בירור מתמיד, חד ונוקב. הוא התווה את השאלות של סיפורתנו לשאלו. הרוח-הברנרית/ כפי שנוהגים לכנותה זורירי-עט: "...מה אני ומה חיינו, מה טבענו ומה אופינו, מה מראנו ומה דרד-היוזינו-היינו, מה ערכנו בעינינו ואיזה רשם הננו עושים על אחרים, מה צרכותינו ומה פשענו, כלפי שכונינו, כלפי העולם (הערי-כת עצמנו בשלושת הכרכים)...".

ה"רוח-הברנרית" היא רוח לחימה של סופרי-החד, לא-מימסדי. הלוחם כנגד סרסורירי-רוח וסרסוריי-מון. הגדרת

* "יפת".
* "מעולם סיפורתנו".
** "יוסף חיים ברנר בחייו ובמותו".